

ОХОРОНА ПРАВ ТА СВОБОД ДИТИНИ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Небеська М. С., Проданець Н. М.

У статті авторами на основі аналізу нормативно-правових актів, міжнародних конвенцій викладено сучасний стан охорони прав та свобод дитини на міжнародному та національному рівнях. Зазначено, що в науковій літературі досить мало науковців займалися проблемою охорони прав та свобод дитини. На основі аналізу правових документів запропоновано підтвердити стосовно дітей права, що вже надані людям загалом у рамках інших договорів, зміцнити деякі основні права людини, для того щоб врахувати особливі потреби й уразливість дітей, створювати правові норми з тих питань, що важливі для дітей, які проживають з генетичними батьками та прийомними.

Ключові слова: дитина, діти-сироти, сім'я, охорона прав та свобод, конвенція, декларація, організація.

В статтє авторами на основе анализа нормативно-правовых актов, международных конвенций изложено современное состояние охраны прав и свобод ребенка на международном и национальном уровнях. Отмечается, что в научной литературе очень мало ученых занимались проблемой охраны прав и свобод ребенка. Предлагается на основе анализа правовых документов подтвердить в отношении детей права, которые уже предоставлены людям вообще в рамках других договоров, укрепить некоторые основные права человека, для того чтобы учесть особые потребности и уязвимость детей, создавать правовые нормы по тем вопросам, которые важны для детей, которые проживают с генетическими родителями и приемными.

Ключевые слова: ребенок, дети-сироты, семья, охрана прав и свобод, конвенция, декларация, организация.

The authors on the basis of analysis of normative-legal acts, international conventions present the current status of protection of the rights and freedoms of the child at international and national levels. It is noted that in the scientific literature quite a few scientists worked on the problem of the protection of the rights and freedoms of the child. Based on the analysis of legal documents it was offered to confirm about children rights, that are already granted to people in general through other treaties, strengthened some basic human rights in order to take into account the special needs and vulnerability of children to establish legal norms on the issues, that are important to children, who live with genetic parents and adoptive.

Key words: child, children-orphans, family, protection of rights and freedoms, Convention, Declaration, organization.

Постановка проблеми. Діти – це особлива категорія, становище та благополуччя якої залежить не тільки від обсягів наявних ресурсів та інвестицій у їхній розвиток, а й від дій сімей, суспільства, вибору пріоритетів політики держави щодо розподілу ресурсів. Тому захист дітей потребує особливої уваги з боку всіх інших людей. Щороку близько 8 тисяч дітей залишаються без батьківського піклування, зокрема через складні життєві обставини, безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, вживання батьками алкоголю, а також через їхнє жорстке поводження з дитиною.

У нашій країні існує проблема застосування та реалізації захисту прав дітей, не зважаючи на те, що Україна є учасницею Конвенції ООН про права дитини та у ст. 24, 51, 52 Конституції України передбачена охорона державою та захист прав, свобод та інтересів дитини.

Права дитини – сукупність можливостей для цілісного та ліпшого розвитку дитини в умовах середовища, беручи до уваги незрілість дитини (за міжнародно-правовими актами зрілою визнається людина, яка досягла 18 років). На міжнародному та національному рівнях є безліч спеціальних актів про права дитини. Основним актом про права дитини на міжнародному рівні є Конвенція про права дитини (Нью-Йорк, 20 листопада 1989 р.) – основний документ про права дитини, який складається з 54 статей. Всі права, що входять до Конвенції, поширюються на всіх дітей.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини [5].

Проте законодавство України потребує удосконалення. Воно має більш формальний, аніж практичний характер. Основні нормативно-правові акти та документи, які є стосовно дітей, поки не стали пріоритетними, оскільки вся увага держави зосереджена на економіці як фундаменту для розв'язання всіх інших соціальних проблем.

У науковій літературі акцентується увага, що слід прагнути посилення демократичного контролю за забезпеченням прав людини з пріоритетом прав дитини, особливо для тих дітей, які є найбільш беззахисними (діти-сироти, діти-інваліди), оскільки діти – це майбутнє всього людства [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним підґрунтям для вивчення проблемних питань охорони прав та свобод дітей є праці таких учених, як: Н.Е. Борисова, А.М. Нечаєва, Т.Є. Чумакова, зокрема українських, таких як: Н.О. Опольська, В.В. Куницький, Н.М. Крестовська.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується зазначена стаття. Проте, на жаль, практична та теоретична проблематика захисту прав і свобод дитини є не досить вивченою.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливою категорією людей в нашому суспільстві вважаються саме діти. Це особлива частина населення, яка має здатність дорослішати. Але при цьому вони мусять мати умови для повного і всебічного

розвитку їхньої особистості. Забезпечення цих умов має бути своєчасним і не може чекати. І як правильно підкреслює В. Веселуха, «дитина – це маленька людина, що має певні потреби, але не має достатніх сил, розуму й досвіду, щоб захистити себе». Україна має певні нормативно-правові акти, котрі забезпечують реалізацію прав і свобод дитини як окремої та особливої частини населення.

Конституція України (ст. 52) закріплює важливий принцип рівності прав дітей: «Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним», проголошений у ст. 2 Конвенції про права дитини [1]. Визначення поняття «дитина» так само, як і поняття «дорослий вік», змінюється залежно як від культурних, так і від соціальних особливостей кожної держави окремо. У ст. 6 Сімейного кодексу України вказано, що «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття», відповідно, «неповнолітньою вважається дитина віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років», «малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років» [2]. Міжнародні нормативно-правові акти визначають досягнення певного віку як основну ознаку «дитини». Зокрема, Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. у ст. 1 визнає дитиною кожну людську особу до досягнення 18-річного віку, якщо за законом повноліття не настає раніше.

ООН приділяє особливу увагу захисту прав дітей. Одним з її перших правових актів було створення в 1946 році Дитячого фонду ООН як міжнародної надзвичайної організації допомоги дітям. Цей фонд допомагає всім нужденним дітям світу. В Україні Представництво ЮНІСЕФ було відкрито у 1997 році після підписання державою Основної угоди про співробітництво між Урядом України та ЮНІСЕФ. Пізніше (21.09.1999 р.) Угода була ратифікована парламентом України, створюючи підстави для співробітництва ЮНІСЕФ з урядом України задля покращення життя дітей та родин в Україні. Конфлікт на Сході України, що триває вже понад чотири роки, завдав руйнівної шкоди системі освіти. Було знищено та пошкоджено сотні шкіл, а 200 тисяч дівчат та хлопчиків змушені навчатися в мілітаризованому середовищі на фоні бойових дій та ризиків, пов'язаних із нерозірваними боєприпасами. ЮНІСЕФ надає психологічну допомогу та проводить освітні заходи з питань мінної небезпеки для сотень тисяч дітей, підлітків та осіб, що доглядають за дітьми на Сході України. Дитячий фонд ООН також підтримує відбудову та ремонт шкіл і дитячих садочків, розповсюджує навчальні матеріали: навчальні набори, меблі та спортивне обладнання.

У 1959 році ООН приймає Декларацію прав дитини, основною тезою якої є: «Людство зобов'язане давати дитині все краще, що воно має». У преамбулі Декларації відзначається: «...беручи до уваги, що дитина через її фізичну, розумову незрілість має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [4]. У Декларації прав дитини зазначаються та проголошуються соціальні і правові принципи благополуччя та захисту дітей на національному і міжнародному рівнях.

Декларація 1959 р. послужила основою для підготовки Конвенції про права дитини. Конвенція – це не тільки перелік прав дитини, а більше список зобов'язань,

що держави готові визнати стосовно дитини. Ці зобов'язання можуть бути прямими, наприклад надання можливості для утворення чи забезпечення належного правосуддя щодо неповнолітніх, або непрямими, даючи можливість батькам, іншим членам родини чи опікунам відігравати свої основні ролі і виконувати обов'язки вихователів і захисників.

У різних країнах світу народжуваність дітей є різною. За своєю природою кількісні показники народжуваності не можуть змінюватись настільки ж різко як, скажімо, параметри смертності (війни, епідемії, геноцид тощо). Проте параметри народжуваності тісно пов'язані з особливостями національної культури, соціальними та біологічними етнічними факторами. Тому ці фактори дещо відрізняються один від одного в різних державах.

В Україні за роки її незалежності чисельність дитячого населення зменшилась майже вдвічі. Уповноважений Президента України з прав дитини М. Кулеба повідомляє: «Сьогодні статистика невтішна. За роки незалежності країни дитяче населення зменшилось майже в 2 рази і сьогодні становить 7,6 млн». Майже 106 тис. дітей, або 1,5% усього дитячого населення країни, живуть і виховуються в інтернатах, але тільки 8% з них є сиротами, решта 92% мають батьків. Кожні три дні 250 дітей потрапляють до інтернатів переважно через бідність і неспроможність надати необхідні послуги для дитини. Щонайменше 600 тис. дітей мешкають у черзі» на потрапляння до інтернатів.

Проте в Китаї взагалі інша ситуація. У 2016 році в Китаї народилися 17,86 млн осіб, про це заявив представник Державного комітету у справах охорони здоров'я і планового дітонародження Ян Веньчжуан. Це найвищий рівень народжуваності з 2000 року. Таких показників вдалося досягти, не зважаючи на те, що кількість жінок дітородного віку зменшилася на 5 млн осіб. Таким чином, вважає китайська влада, скасування політики «одна сім'я – одна дитина» виявилось «дуже своєчасним і дуже ефективним». Китай вирішив внести поправки в свою демографічну політику наприкінці жовтня 2015 року. Правляча комуністична партія дозволила сім'ям мати по двоє дітей. Політику «одна сім'я – одна дитина» було запроваджено 1979 року, щоб обмежити приріст населення. Для тих, хто хотів мати двох дітей, були передбачені штрафи та інші покарання. У результаті кількість працюючих громадян почала скорочуватися. Тепер влада побоюється, що працюючі китайці невдовзі не зможуть утримувати населення, що стрімко старіє.

Україна має певні органи, які мають повноваження у сфері захисту прав та свобод дітей. Одним з таких є Уповноважений Президента України з прав дитини. Його функціональними обов'язками є забезпечення здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері.

Поява такої установи справила позитивний вплив на загальний стан захисту прав дитини в Україні. Варто зазначити, що цей інститут відіграє нині суттєву роль у вдосконаленні політики із охорони дитинства та захисту прав дитини у нашій державі. Проте триває робота над пошуком ефективних форм і засобів захисту дітей, нових і активних форм організації діяльності омбудсме-

на з прав дитини, зокрема забезпечення за допомогою сучасних інформаційних технологій механізмів постійного контактування з дітьми, які потребують захисту, особами та організаціями, які працюють в інтересах дітей. Також нині постає питання щодо розробки та прийняття окремого закону про Уповноваженого Президента України з прав дитини, який би повністю врегулював його діяльність.

Дотримання прав дитини є одним із пріоритетних напрямів роботи Уповноваженого з прав людини. У структурі Секретаріату Уповноваженого створено відповідний структурний підрозділ з питань дотримання прав дитини, до повноважень якого віднесені питання щодо моніторингу стану дотримання в Україні прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та підготовка пропозицій Уповноваженому з прав людини щодо вжиття актів реагування з метою запобігання порушенням прав дитини або сприяння їх поновленню.

Захист прав дітей в Україні здійснюється прокуратурою, органом опіки та піклування, а також Національною поліцією. Орган опіки та піклування здійснює контроль за захистом прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб, за умовами, в яких вони проживають, а також вихованням і освітою. Прокуратура, своєю чергою, має право подати позов про позбавлення батьківських прав, скасувати рішення про усиновлення дитини, подати позов про поновлення порушених прав дитини, є обов'язковим учасником судового засідання під час розгляду справи про захист прав дитини в Україні, має право оскаржити акт органів, які мають пряме відношення до захисту прав дитини. Поліція бере участь у справах, що стосуються примусового виконання рішення про відібрання дитини, а також під час розшуку осіб, які не виконують рішення суду щодо виховання дитини.

Висновки. Проаналізувавши міжнародні та українські правові акти, можна зробити висновок, що нормативно-правові акти нашої країни потребують удосконалення.

По-перше, говорячи про необхідність розширення як самих прав дитини, так і засобів їх належного забезпечення, охорони та захисту, потрібно чітко усвідомлювати, що ця сфера відносин найтіснішим чином пов'язана з такими важливими та дотичними до неї сферами державного управління загалом, як, наприклад, державна демографічна політика, державна політика щодо сім'ї, державна молодіжна політика, державна політика у сфері освіти. Тобто необхідно чітко бачити всі інші сфери нормативно-правового регулювання, які так чи інакше пов'язані з правами дитини. Тому проблеми

забезпечення, охорони та захисту прав дитини потребують комплексного підходу до їх вирішення, що базується на тісній взаємодії відповідних суб'єктів держави в особі відповідних владних органів, сім'ї, в якій виховується дитина та, власне, самої дитини як самостійної особистості, яка поступово формується та соціалізується під впливом багатьох чинників.

По-друге, невід'ємним складником державної політики у сфері забезпечення, охорони та захисту прав дитини має бути врахування вимог традиційної для українського суспільства моралі, яка завжди була і є тим виміром або мірилом, навколо якого мають обертатися не лише відносини у сфері забезпечення прав відповідних категорій населення, а й будь-які інші важливі для суспільства відносини, особливо ті з них, які спрямовані на розвиток технологічних інновацій.

По-третє, ефективність правового регулювання відносин у сфері забезпечення, охорони та захисту прав дитини в Україні здебільшого залежить від запозичення відповідних стандартів у зарубіжних країнах, насамперед європейських. Але таке запозичення не може відбуватися шляхом простого перенесення правових норм з правових систем інших держав у національну правову систему України без здійснення їх відповідної адаптації, без врахування вітчизняної традиції, культури та менталітету, оскільки, навіть якщо запозичити в інших країн ідеальну систему забезпечення, охорони та захисту прав дитини без врахування при цьому багатоманітної соціокультурної реальності українського суспільства, це може призвести до небажаних руйнівних наслідків.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. / Відомості Верховної Ради. 1996.
2. Сімейний кодекс України. / Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21-22. ст. 135.
3. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження: монографія. О.: Фенікс, 2008. С. 324-325.
4. Декларація прав дитини. / Відомості Верховної Ради. 1959.
5. Закон України «Про охорону дитинства». / Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001, № 30. Ст.142.

*Небеска М. С.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ*

*Проданець Н. М.,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ*